

LES ANTIGUES CONFRARIES D'ONTINYENT

Bona nit a tots els presents.

Les meues primeres paraules són d'agraïment a la Junta de Govern de les germandats i confraries, en especial a la seua presidenta Conchín Donate, per la confiança depositada en la meua persona. La present intervenció, per la seua ubicació temporal, aconsella que no siga excessiva en el temps i que no s'ocupe en detalls menors. El nostre objectiu és divulgatiu; fer arribar a vostés les referències històriques de les antigues confraries d'Ontinyent; especialment, d'aquelles de les quals disposem de documentació escrita. Tal és el cas de la "Gloriosa Verge Maria e del benaventurat Arcàngel sant Miquel" (fundada el 30 desembre de 1495) i de la "Nostra Senyora de la Soledat" (8 de setembre 1610). L'estudi dels estatuts de les dos confraries es poden consultar digitalment en la revista *Almaig*; són obra de l'anterior cronista, Alfredo Bernabeu Galbis, i d'Isabel Amparo Baixauli.

Monument Setmana Santa Sant Miquel 1903

Comencem per explicar l'etimologia o procedència lèxica de la mateixa paraula *Confraria* o la seua equivalent castellana *Cofradía*. Totes dos provenen del llatí, estan formades pel prefix *cum* (*unió, conjunt*) i el *nominatiu frater* (germà), és a dir, amb els germans.

Resulta curiós observar que en cap de les dos llengües haja perviscut una paraula patrimonial que derive d'eixe ètim com passa amb d'altres de la mateixa família romànica, cas del francès *frère* o de l'italià *fratello*. En canvi, sí que trobem els cultismes fraternal, *fraternitat* i, fins i tot, *fratricidi*.

Les confraries són associacions íntimament vinculades a l'Església amb una llarga tradició. El seu origen es remunta a les primeres comunitats cristianes que buscaven la fraternitat i la plena comunió d'amor amb Jesucrist seguint el principi evangèlic: *"On dos o tres de vosaltres esteu congregats en el meu nom, jo estic enmig d'ells"* Mateu 18-20. Tenim testimonis de la seua existència a València des de la seua fundació com a regne independent a mitjans del segle XIII. Les confraries constituïen un vertader teixit social i religiós que permetia als fidels l'exercici d'accions caritatives i d'increment del culte públic amb finalitats espirituals.

1903 Nuestro Padre Jesús eixint de Sant Miquel

L'afiliació a les confraries permet als membres beneficiar-se de la intercessió de les distintes advocacions marianes o del sant patró corresponent. Les persones associades a elles obtenen la plena seguretat d'aconseguir un funeral segons la litúrgia cristiana i ser recordats per la comunitat eclesial amb el res per les seues ànimes en les misses. Tal era el cas de la confraria de les Ànimes, vinculada a la parroquial de Santa Maria, que destinava amb les donacions dels confreres la celebració d'una missa general i sermó en sufragi dels difunts *"y lo que sobra en misas resadas"*.

En el període que comprén els segles XVI al XVIII, a Ontinyent, trobem -en les capitulacions d'algunes confraries- una dedicació especial per al salvament de les ànimes dels seues membres. És el cas de la Sang de Jesucrist, l'actual Ecce Homo -com sabeu- la més antiga de les existents- que acompanyava els difunts en els soterraments. També entre les obligacions de la desapareguda confraria de la Verge Maria e del arcàngel San Miquel es trobava la següent clàusula: *"sien tenguts de anar als soterrars dels confreres que moren ab ciris blanchs des de la casa fins a la església... e après acompanyar lo cos fins lo cimenterí"*. A més, havien de resar *"set paternòsters e set avemaries"*.

Ecce Homo ciris (Luis Botella)

Tenim constància documental de la participació de la confraria de la Sang de Jesucrist en els actes funeraris en honor al difunt monarca Carles II a finals de novembre de 1700.

Processó del Silenci

La seua desfilada processional durant la nit anterior al funeral, vestits de capes i estoles, il·luminant amb ciris els foscos carrers d'Ontinyent, devia ser un espectacle impressionant. La processó del Silenci organitzada per la confraria de la Soledat i la germandat del Crist de l'Expiració està, en certa manera, inspirada en els actes funeraris reials.

Rossegues

Els jurats
junts amb altres
autoritats i
funcionaris
municipals (macers i
escrivà) vestien de
dol amb rossegues
negres -idèntiques a
les que encara llueix
en Setmana Santa la
confraria dels Assots
en la Columna- i

anaven escortats per tabalers amb els instruments destemplats i del trompeta públic que feia sonar l'instrument "*amb veu bastarda*" en senyal de tristor.

Confraria Oració de l'hort 2022

Les confraries, sense cap dubte, representen una de les manifestacions més importants de la religiositat popular. Formen part del cicle litúrgic acompanyant el ritme estacional de les festes de titularitat religiosa. Precisament, per a complir la vessant espiritual, estaven adscrites de manera obligatòria a una parròquia o un convent. La litúrgia confrare és un fet social total que assumeix distintes celebracions religioses (misses, processons..) i fomenta els sentiments espirituals i el culte compartit.

El cronista de Chulilla, Vicent Sebastian Fabuel destacava la importància en esta litúrgia confrare de la presència de la cera: *"la arraigada simbología reincidente en la luz que no cesa, agudizada mediante cirios, velas y antorchas en consonancia con el sentido de peregrinación que prevalece en las prolongadas filas de una procesión. El símbolo nos permite asociarnos a una realidad selecta "yo soy la luz del mundo, el que me sigue no caminará en tinieblas". Evangelio de Sant Joan 8-12.* En efecte, moltes de les agrupacions

Massip

eclesiàstiques d'Ontinyent contemplen la provisió de ciris per als membres en els distints actes.

L'informe enviat el 22 de desembre de 1770 per l'alcalde major d'Ontinyent, Don Luis Blasco i Colomer, al comte d'Aranda (publicat en la revista Almaig de 2003 pel professor Emili Casanova i que ara podeu consultar online en el portal PARES) especificava les despeses d'aquestes institucions. La raó per la qual es va realitzar l'informe en tot els regnes d'Espanya va ser el control de les excessives despeses d'algunes confraries, evitant els abusos comesos que s'apartaven de la vertadera religiositat. El governador de la ciutat de san Felipe (Xàtiva) era molt clar

al respecte: *“mi sentir es que se permita el culto y veneración que se da a Dios por medio de sus santos en quanto a funciones de Iglesia, y que absolutamente se quite y desarrayguen lo que toca a profución de bayles, vacas y novillos, pues estas funciones lo que únicamente acarrear es empeños en las familias, ocación de desgracia y fomento de pecados”*.

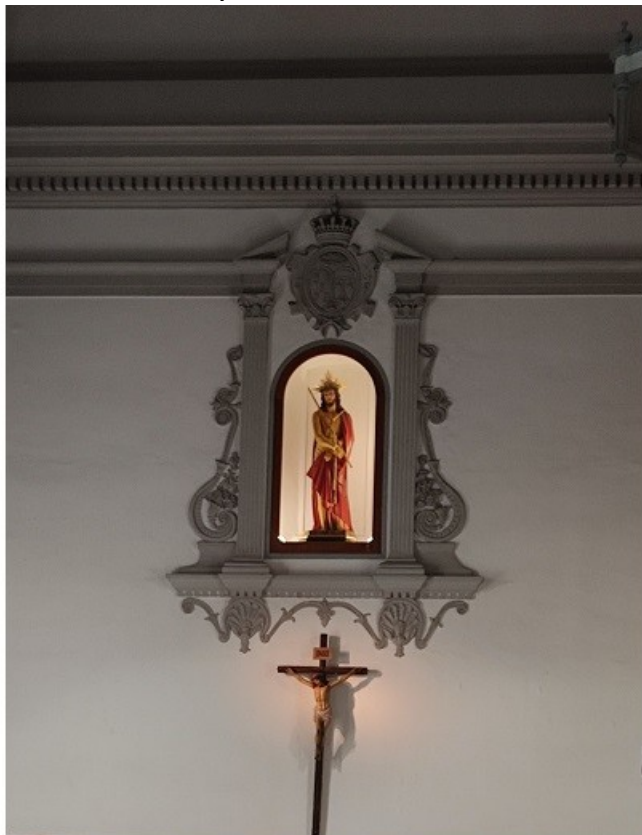
Ofici de Tenebres (Vicent Muñoz)

Hem d'assenyalar que a Ontinyent l'informe no va detectar cap anomalia dinerària. De fet, en les ordenances de la Gloriosa Verge Maria e del benaventurat Arcàngel sant Miquel (1495) es restringia i controlava les despeses de la confraria: *“que los dits majors no*

puxen distribuir ni donar en convits i col·lacions”.

A continuació, presentarem ací el nom de les confraries ontinyentines contingudes en aquest informe. En concret, a la “Iglesia Mayor” -es referia a **Santa Maria**- estaven adscrita l'Escola de Crist que en la vesprada del Divendres Sant de l'any 1844 col·laborava en el Davallament de la creu de nostre Senyor Jesucrist, *“cuya ceremonia la hicieron encima de la mesa del altar mayor con tanta perfección que los fieles prorrumpieron en lloros tan fuertes que cuasi no dejaban oír al predicador”*. També trobàvem a Santa Maria la confraria de les Ànimes i la congregació de la Puríssima. Però, sens dubte, la més important de totes era la confraria del Santíssim Sagrament.

En la primera meitat del segle XVII es van instituir en moltes parròquies les

Ecce Homo (Monges Carmelites)

confraries del Santíssim Sagrament dedicades al culte eucarístic com a prova de l'amor a Crist redemptor. En moltes poblacions valencianes eren conegudes popularment amb el sobrenom de Minerva, perquè Pau III en la *butlla Dominus noster Jesus Christus* (1539) va decretar l'agregació de totes les confraries del Santíssim Sagrament a l'arxiconfraria amb la mateixa denominació adscrita a l'església romana de la Dominica de Santa Maria sopra Minerva. Un edifici que s'havia construït sopra (sobre) el temple pagà dedicat a la deessa Minerva.

D'aquesta manera, totes les confraries del Santíssim Sagrament -canònicament erigides- es beneficiaven de les indulgències a ella concedides. Tenim constància en la documentació municipal, en concret, en els registres comptables, d'un pagament el 12 de febrer de 1710 de 22 lliures i 8 sous al cerer Cristobal Payá per 30 veles amb un pes de tres onces (90 grams) *"que hizo para la cofradía de la Minerva"*.

Eixida del Crist de la Palma de les Carmelites

En l'església de **Sant Miquel** trobàvem la confraria de la Santa Cruz, que pagava la cera per a la seua festivitat el 3 de maig i per a la processó del Dijous Sant.

Sant Miquel (Luis Botella)

En el convent de les **monges carmelites** trobàvem la confraria de l'Escapulari de la Mare de Déu del Carmen que assumia els costos de la seua festivitat. L'informe de 1770 també indicava que en l'esmentat monestir estava adscrita la confraria de la Verge Maria i Sant Miquel amb tants pocs membres que *"no es suficiente a sus obligaciones"*.

Respecte a la confraria de la Puríssima Sang de Jesucrist coneixem les propietats d'aquella associació religiosa gràcies a les clàusules de la fundació del convent de les monges carmelites. En sessió del consell municipal celebrat el 17 de desembre de 1574 es va autoritzar la cessió a les monges de les esglesietes de la Mare de Déu de Loreto i de la Sang de Jesucrist a canvi de les següents condicions: el nou convent havia de

conservar l'antiga denominació de la Puríssima Sang de Jesucrist, la preservació del dret de soterrar els difunts de la confraria en l'altar major, continuar el culte diví en aquell recinte sagrat i poder curar les ferides als seus disciplinants en l'edifici annex.

No cal dir que 450 anys després dels fets narrats les monges carmelites continuen resant per nosaltres en aquell mateix paratge i no és cap casualitat que la imatge de l'Ecce Homo, l'anomenada popularment Capeta de la Sang, presidisca l'alt major. Per cert, tenim notícies que aquesta confraria participava en els actes de Setmana Santa. En data de 2 d'abril de 1663, els jurats pagaren dotze sous per un cabrit *"als frares de sant fransés per haver anat aquells en la proessó de del divendres sant cantant lo miserere de la confraria de la sanch"*.

La Dolorosa

En el convent dels **franciscans observants**, l'informe de 1770 anotava una confraria sota la invocació de San Benito de Palerm que estava extinta. Més importància tenia la tercera orde de penitència de *Nuestro Padre Francisco* que, a més d'assistir els germans malalts, contribuïa a sufragar la celebració en els tres dies de carnaval de l'adoració al Santíssim Sagrament durant *Quaranta hores*. De fet, els resos davant de la sagrada forma continuaven celebrant-se en l'església de sant Francesc en els anys vint del passat segle, segons apareix relatat en la revista parroquial de Santa Maria "La Paz Cristiana", dirigida per l'arxipreste Rafael Juan Vidal. Hem d'afegir que a la tercera orde

Insaculació

franciscana -que encara perviu- estava agregada la confraria del Crist del Cordó.

Per la seua banda la branca dels **franciscans descalços** (el convent estava en les immediacions de l'actual mercat municipal) també tenia adscrita una tercera

orde de seglars, però estava tan falta de recursos que estava agregada a la confraria de la Mare de Déu dels Dolors -actual pas dels carnisers- i professava la mateixa devoció de l'adoració de les *Quaranta hores* en carnestoltes. A banda d'assistir als germans més necessitats, dedicava una celebració als seus sants patrons: Sant Benito i la mare de Déu dels Dolors.

El **convent dels pares dominics** (que estava edificat en l'actual plaça de sant Domingo) era el més important d'Ontinyent en riquesa i en nombre de frares. De manera paral·lela, mantenia també una vigorosa xarxa de confraries. Entre elles, una tercera orde seglar amb especial dedicació a l'adoració de les *Quaranta hores* i la confraria del Crist del Cordó. Especial devoció guardaven els dominics al Dolç Nom de Jesús i a la Mare de Déu del Rosari.

Cofradia Padre Jesús Nazareno

Esta última advocació va ser divulgada per l'orde fundada per Sant Domènec de Guzmán i en moltes poblacions era la més important advocació mariana. La devoció al Rosari s'adaptava molt bé al corrent espiritual impulsat per la contrareforma: res individual, però també mostres de pietat popular com la benedicció de rosaris, una missa extraordinària el primer diumenge d'octubre en commemoració de la victòria cristiana a la batalla naval de Lepanto, el res de les vespres, la salve Regina i les processons cada primer diumenge de mes portant el sant rosari entre les mans. Hem d'afegir que el poderós convent dominic va ser incendiat el 9 de desembre de 1836 i els seus béns desamortitzats pel govern i venuts en subhasta pública. Malgrat tot, la devoció al sant Rosari va continuar i es va traslladar la confraria a l'ermiteta de la Concepció.

FANAL (Rafa Beneito)

A banda de les confraries abans citades consta l'existència de dos agrupacions gremials: la de teixidors de lli i la de sastres que celebraven

una missa anual. Crida l'atenció en l'informe de 1770 que no existisca una referència explícita al pas de la Soledat que, sens dubte, existia des de 1610. Tampoc apareix el pas dels Llauradors que, amb tota seguretat, participarien en la processó del Divendres Sant de 1790. La participació dels gremis en la Setmana Santa en el segle XIX és indiscutible: el pas de l'Oració de l'Hort (1816)

Andador

associat al gremi de paperers, i a mitjans del segle XIX el gremi de fusters i obrers s'agrupava al voltant de la imatge del Nostre Pare Jesús. Més tard, els teixidors de llana en el sant Sepulcre i el gremi de moliners i forners portaven a Crist Crucificat, actual Crist de la Palma.

No volguera finalitzar la meua intervenció sense parlar dels capítols o estatuts que regulaven **les confraries de**

“Gloriosa Verge Maria e del benaventurat Arcàngel sant Miquel” i de la “Nostra Senyora de la Soledat”.

El professor Juan Martínez Vimat, en la seua tesi doctoral “Las cofradías de Valencia en la Edad Media”, va constatar la intervenció de la monarquia, prohibint o autoritzant la creació de noves confraries. Cal destacar que l'estructura d'aquestes associacions està determinada per unes ordenances aprovades per les autoritats competents i que reglamenten el funcionament, els drets i obligacions de cada membre. Precisament, l'autorització del rei Ferran II -més conegut amb el sobrenom del “Catòlic”- firmada en la vila castellonenca de San Mateu, permet conèixer la gran devoció que guardaven els ontinyentins de finals del segle XV a la **Mare de Déu i a Sant Miquel**.

No és, doncs, cap casualitat que el primer capítol especificara “*que la casa on se hajan de juntar los confreres de la dita confraria sia la església del dit Archangel Miquel, en lo raval de la vila*”, prèvia autorització de les autoritats municipals. I tampoc, que els confreres el dia de la Mare de Déu

de l'Assumpció celebraren la missa major precedida per un processó amb ciris blancs. Així mateix, es procedia a l'elecció per via insaculatòria de l'òrgan dirigent (tres majorals i dotze consellers). El procés de nomenament dels majorals -que estava obert a tots- era descrit de la següent manera:” *facen elecció de quinze persones dels dits confreres, bons hòmens e de bona consciència, los noms dels quals sien escrits en albarans i posats en redolins de cera e posats en un bací d'aygua dels quals quinze sien trets per un infant tres redolins*”.

La quota anual (9 diners) dels confreres -i emfatitze- i de les confreresses es distribuïa en tres dates relacionades en festivitats de dedicades a Maria: l'Assumpció (15 agost) de la Nativitat (8 de setembre) i de la Purificació de Nostra Senyora (2 de febrer). Les persones pobres de la vila es beneficiaven de la confraria, però estaven dispensades de pagar.

Llums (Luis Botella)

La supervisió eclesial es personificava en la figura del prior eclesiàstic que, segons el document reial de constitució de la confraria, “*havien de ser bons hòmens de vida e fama*”. Cal afegir que en el funcionament de l'associació els majorals i consellers eren auxiliats per l'andador o andadors que convocaven als confreres als actes “*ab veu de campaneta o ab bastó per les portes*”. A l'igual -com comprovarem més tard en la confraria de la Soledat- “*sien vestits de aquell drap que per los dits majorals elegiran*”.

El 8 de setembre de 1610 un reduït, però selecte col·lectiu que ostentava el poder municipal: “*Moguts de pia y sancta devosió, deliberaren, fos instituhida e fundada en la dita església de Sant Miguel, sots títol e memòria de la **Soledat de la Sacratíssima Verge Maria***”. Per mitjà del síndic de la confraria es va presentar el document legalitzat per Jaume Joan Molina -escrivà reial i secretari de l'ajuntament durant més de 30 anys-al portant veus de general governador -el funcionari de més rang de l'administració reial a València- que va autoritzar les capitulacions que regiren la confraria. Una reglamentació que recull en el seu ideari

molts elements de la contrareforma, com és la devoció mariana i la passió i mort i de Jesucrist.

L'òrgan dirigent -a banda del prior eclesiàstic- estava integrat per 9 membres de l'oligarquia local que amb la participació manifestava la seua influència social. Es tractava d'una estructura jerarquitzada ben lluny de certes interpretacions tradicionals que concebien l'administració confraternal com a societats igualitàries amb característiques democràtiques. Els càrrecs nomenats -per designació- eren els següents: el clavari era un cavaller que administrava la comptabilitat i tenia una de les claus de la caixa, i el majordom -que assistia al prior en assumptes de govern- era de la selecta classe de ciutadans, individus que tenien un ric patrimoni. Finalment, els altres sis consellers també eren d'ascendència nobiliària. El període de mandat era anual i començava en Pasqua de Resurrecció.

Existien altres persones que ajudaven a la confraria. El més important era el síndic, un càrrec exercit per un notari confrare cada tres anys; no cobrava cap salari, era el seu representant legal i vetlava pel compliment del reglament-. També trobem dos baciners que en les festivitats amb un platet captaven les almoines per les cases. Altres oficis menors eren els andadors -que avisaven de les convocatòries els confreres- i el macip que era un criat. En les capitulacions s'especificava que cada quatre anys la confraria els sufragaria les vestimentes: *"als andadors sotanes blanques e mantons e capirons ab barrets blaus, y als macips cotes, capirons e barrets blaus"*. Hem de destacar que, en l'actualitat, la refundada confraria de la Soledat ha conservat molts d'aquests càrrecs i ha preservat les antigues indumentàries.

Sagrari del Santíssim Sacrament

Les capitulacions també especifiquen les obligacions dels confreres per a sufragar les necessitats econòmiques pròpies de l'associació. La quota anual es pagava en celebracions senyalades: el primer termini el Divendres Sant, el segon en *"lo dia de Nostra Senyora de setembre"* i el

Dijous Sant (Santiago Martinez)

tercer en Nadal. També estaven obligats a participar en la processó del Divendres Sant amb una atxa o ciri blanc. Sens dubte, la festivitat més solemne se celebrava el 8 de setembre, precisament la data de la seua fundació: *"que cascun any se haja de fer dir y celebrar, ab cantors y menestrils y sermó, la festa y solemnitat de la Navitat de Nostra Senyora"*. Estem, doncs, davant d'una comunitat impregnada d'una gran religiositat, una societat barroca que necessita manifestar de manera pública el seu sentiment devocional.

Moltes gràcies per la vostra atenció!